

OD REDAKCJI

Rocznica czterdziestopięciolecia pracy naukowej profesor Zofii Ameisenowej, długoletniego kierownika Oddziału Zbiorów Graficznych Biblioteki Jagiellońskiej, jaka przypadła w roku 1965, stanowiła dla Redakcji „Biuletynu Biblioteki Jagiellońskiej” okazję złożenia Jubilatce serdecznych gratulacji i gorących życzeń.

Publikowany w związku z rocznicą w niniejszym numerze zestaw bibliograficzny Jej prac, poprzedzony ich zwięzłą charakterystyką, niech będzie skrótnym wyrazem uznania i wdzięczności ze strony Biblioteki, której cennych zbiorów była zawsze najtroskliwszym opiekunem. Bogaty, urozmaicony dorobek naukowy Zofii Ameisenowej, obejmujący swym zasięgiem kilka różnych dziedzin: historii sztuki, ikonografii, nauki o książce, dziejów idei religijnych i filozoficznych oraz dziejów nauki powstawał w Bibliotece Jagiellońskiej, której autorka poświęciła cały niemal twórczy trud swego życia. Niestety, prof. Ameisenowa nie doczekała się już niniejszego zeszytu, gdyż zmarła dnia 25 grudnia 1967 r. w Krakowie. W następnym roczniku (R. 19: 1967) „Biuletyn” poświęci jej dłuższe wspomnienie.

STANISŁAW MOSSAKOWSKI

CZTERDZIESTOPIĘCIOLECIE DZIAŁALNOŚCI NAUKOWEJ PROF. ZOFII AMEISENOWEJ

Wychowankę Uniwersytetu Jagiellońskiego, promowaną na doktora w r. 1920 przez Jerzego Mycielskiego na podstawie rozprawy o średniowiecznym malarstwie ściennym w Krakowie (poz. 2), niedługo wiązała tzw. wielka sztuka. Poza wymienionym opracowaniem, pierwszym ujęciem całościowym zagadnienia, tylko nieliczne z jej późniejszych rozpraw (poz. 12, 17, 24, 40, 45) dotyczą malarstwa ściennego i tablicowego. Rozpoczęta w r. 1921 praca zawodowa w zbiorach graficznych Biblioteki Jagiellońskiej, które trzeba było dopiero organizować i opracować naukowo, szybko skierowała jej zainteresowania na grafikę, ilustrację książkową, rysunek i iluminatorstwo.

W r. 1924 ukazuje się pierwsza praca Zofii Ameisenowej o inkunabulach graficznych, dotycząca bogatej kolekcji luźnych w większości unikatowych rycin z wieku XV odnalezionych w zbiorach Biblioteki (poz. 3), do której dochodzą później nowe znaleziska z tego zakresu systematycznie opracowywane i ogłaszane drukiem (poz. 22, 43, 51 i 56). Swymi studiami obejmuje ona następnie najstarsze ryciny zachowane w innych zbiorach polskich (rezultatem tych badań jest książka wydana w r. 1929 poz. 20), oraz grafikę późniejszą, zwłaszcza wieku XVI, ogłaszając szereg nie znanych dotąd rycin polskich (m. in. ekslibrisy) odnalezionych w Bibliotece Jagiellońskiej (poz. 54), Muzeum Czapskich w Krakowie (poz. 42) i Bibliotece Kórnickiej (poz. 16).

Systematycznie urządzone wystawy zbiorów Biblioteki, z dawnych i świeżo, planowo gromadzonych zasobów, dostarczają z kolei sposobności podejmowania tematów ogólniejszych, jak np. zarysu dziejów piętnastowiecznego drzeworytnictwa ilustracyjnego (poz. 33) oraz syntetycznego omówienia współczesnej grafiki polskiej (poz. 52), a zorganizowana w r. 1931 wystawa dawnych rycin w posiadaniu PAU w Krakowie daje asumpt do przedstawienia historii i charakterystyki tego zbioru (poz. 26).

Również ciekawsze rysunki w Bibliotece Jagiellońskiej stają się przedmiotem osobnych opracowań prof. Ameisenowej, jak np. interesujące pod względem ikonograficznym serie dzieł Józefa Peszki, Franciszka Ksawerego Preka i Wincentego Kielisińskiego (poz. 36 i 46) lub XVI-wieczne przedstawienie tzw. *Tabula Cebetis* (poz. 63). Aspekt treściowy obok artystycznego przesądził także o publikacji dwóch rysunków z w. XVII ze zbiorów Wiedeńskiej Albertiny, będących przyczynkiem do ikonografii króla Jana III (poz. 39).

Głównym jednak polem badań autorki stało się malarstwo książkowe, do czego przyczynił się wielowiekowy zbiór iluminowanych rękopisów i starodruków Biblioteki Jagiellońskiej, który w ciągu szeregu lat wyczerpująco opracowała w dwóch obszernych książkach z r. 1933 i 1958 (poz. 29 i 65), poświęcając najcenniejszym w kolekcji miniaturom włoskim i słynnemu *Kodeksowi Baltazara Behema* osobne studia (poz. 21, 30 oraz 11, 58, i 72).

Opracowanie tego bogatego zasobu obejmującego iluminowane dzieła z czasu od XII do XVI wieku z terenu Polski, Włoch, Francji, Czech, Niemiec, Niderlandów i Węgier wymagało doskonałej znajomości malarstwa książkowego całej niemal Europy, szczegółowych studiów porównawczych i licznych podróży zagranicznych, których wynikiem było z kolei rozszerzenie badań na inne zbiory krajowe i obce, cenne znaleziska naukowe i publikacje nie znanych lub niedostatecznie opracowanych dzieł.

W r. 1930 ogłasza Zofia Ameisenowa studium o miniaturach pochodzących z dwóch czternastowiecznych rękopisów francuskich i jednego z w. XV, powycinanych i użytych do ozdoby księgi zwiedzających Świątynię Sybilli w Puławach (poz. 23). Dwa inne wspaniałe, iluminowane rękopisy francuskie z XIII i początku XV wieku, zakupione niegdyś przez Stanisława Kostkę Potockiego do zbiorów wilanowskich, to temat rozpraw z lat 1933 i 1934 (poz. 28, 31, i 32). Wreszcie

francusko-flamandzki rękopis ozdobiony miniaturami przez słynnego Mistrza księcia Bedford (I poł. XV w.), należący w stuleciu XVII do rodziny Sobieskich, a obecnie przechowywany w angielskich zbiorach królewskich w Windsorze, stał się przedmiotem obszernego studium z r. 1959 (poz. 69).

Z zakresu włoskiego malarstwa książkowego ogłasza autorka kolejno: opracowanie antyfonarza wawelskiego z pierwszej połowy w. XIV iluminowanego przez Toskańczyka Jacopo di Casentino (poz. 25), pracę o rękopisie *Złotej Legendy*, będącym w wieku XVI własnością kanclerza Krzysztofa Szydłowieckiego, a ozdobionym miniaturami w Padwie w latach 1470—1480 przez Bernardina Parentina, ze zbiorów Biblioteki Zamojskich w Warszawie (poz. 41) oraz rozprawę o twórczości wybitnego malarza i iluminatora sjeneńskiego z wieku XIV zwanego Mistrzem Kodeksu św. Jerzego, z którym łączy szereg nowych dzieł m. in. pontyfikale z Biblioteki w Boulogne-sur-Mer (poz. 48).

Niemieckiego malarstwa miniaturowego dotyczy praca o wczesnogotyckiej *Biblii* z początku w. XIV w zbiorach Tarnowskich w Suchej (poz. 37), a cztery iluminowane modlitewniki Zygmunta I, królowej Bony, Krzysztofa Szydłowieckiego i Albrechta Gasztołda, rozproszone obecnie po zbiorach Mediolanu, Londynu i Monachium, dzieła najwybitniejszego malarza polskiego wieku XVI Stanisława Samostrzelnika, z lat 1524—1528, to przedmiot niedawno wydanej obszernej monografii (poz. 75).

Studiując malarstwo miniaturowe z terenu całej niemal Europy zainteresowała się również prof. Ameisenowa najmniej do niedawna zbadanym działem tego malarstwa — iluminacjami rękopisów hebrajskich. Najwybitniejsze z nich, nierzadko przez siebie dopiero poodkrywane rękopisy, uczyniła przedmiotem osobnych opracowań: np. czternastowieczną, w Ratyzbonie iluminowaną, *Biblię* ze zbioru krakowskiej gminy żydowskiej (poz. 19), północnofrancuską, z XIII w. pochodzącą *Biblię* z księgozbioru Gwalberta Pawlikowskiego w Ossolineum (poz. 27), zaginioną już przed ostatnią wojną *Biblię* hiszpańską z czasu ok. r. 1400 z prywatnego zbioru w Kairze (poz. 44), czy wspaniały rękopis francuski z XIII w., którego ukończona kilka lat temu monografia ukaże się dopiero drukiem.

Większość tych opracowań rękopisów iluminowanych to nie tylko monografie poszczególnych dzieł, ustalające miejsce i czas ich powstawania i dekoracji. Wyjaśniając znaczenie każdego z badanych dzieł w rozwoju sztuki europejskiej daje Ameisenowa w swych pracach obszerne omówienie całokształtu twórczości odnośnych malarzy, szkół i kierunków artystycznych, by wymienić np. charakterystykę działalności Mistrza Kodeksu św. Jerzego (poz. 48), Mistrza Godzinek marszałka de Boucicaut (poz. 28), Mistrza księcia Bedford (poz. 69) i Stanisława Samostrzelnika (poz. 75) czy francuskiego iluminatorstwa wieku XIII (poz. 28) oraz żydowskiego malarstwa miniaturowego w ogólności (poz. 19).

Równocześnie poszczególne dzieła malarstwa książkowego rozpatruje ona w ścisłym związku z potrzebami, których zaspokajaniu książki te służyły, na szerokim tle prądów społecznych i intelektualnych, religijnych i filozoficznych, zwracając uwagę — niejednokrotnie po raz pierwszy — na rolę, jaką w przemianach sty-

listycznych i ikonograficznych sztuki europejskiej odegrały takie prądy, jak np. *devotio moderna* w 1 ćwierci w. XV (poz. 69) czy ruchy społeczne i religijne w 1 połowie w. XVI (poz. 75).

Studia nad iluminacjami rękopisów pochodzących z tak rozległego obszaru i co najmniej dwóch kręgów kulturowych, chrześcijańskiego i żydowskiego, doprowadziły wreszcie prof. Ameisenową do poświęcenia specjalnej uwagi zagadnieniom ikonografii. Badając przedstawienia czternastowiecznej *Biblii* krakowskiej, postawiła ona w r. 1929 niezmiernie śmiała w owym czasie tezę o możliwości istnienia przedchrześcijańskiej, żydowskiej ikonografii biblijnej i jej przypuszczalnym oddziaływaniu na najstarsze wyobrażenia chrześcijańskie (poz. 19), co w kilka lat później w r. 1933 zostało potwierdzone przez słynne wykopalisko synagogi w Dura Europos. Problem tzw. bestiariuszy w średniowiecznej ikonografii, rzadki temat „Cnót krzyżujących Chrystusa” czy wyobrażenie psychologicznej teorii trynitarnej św. Augustyna znalazły osobne omówienia przy okazji opracowań poszczególnych rękopisów (poz. 27, 37, i 69), a niezmiernie ciekawa mesjanistyczno-eschatologiczna ikonografia żydowska to temat poruszany w szeregu rozmaitych studiów (m. in. poz. 35 i 77).

Zagadnieniom wyłącznie ikonograficznym poświęciła prof. Ameisenowa jak dotąd trzy oddzielne rozprawy. W pierwszej z nich z r. 1939 śledzi ona ciągłość wyobrażeń „Drzewa Życia” w sztuce żydowskiej, omawia jego symbolikę i oddziaływanie na ikonografię chrześcijańską (poz. 50). Praca druga, obejmująca swym zasięgiem późnoantyczne prądy religijne pochodzenia wschodniego, starożytną i średniowieczną kulturę żydowską oraz zachodnie i wschodnie chrześcijańskie średniowiecze, dotyczy przedstawień ludzi (bogów, ewangelistów, świętych czy mężów sprawiedliwych) z głowami zwierząt (poz. 55). Wyobrażenia innej, starożytnej w swej genezie, idei o harmonii wszechświata, w jej antycznej redakcji, studiowane na przykładach zaczerpniętych ze sztuki żydowskiej i arabskiej, chrześcijańskiego średniowiecza i humanistycznego renesansu, dające obraz ciągłości jednej idei od starożytności aż po wiek XVI, to temat ostatniej z omawianych prac (poz. 66).

Opracowując zasób iluminowanych rękopisów naukowych i pseudonaukowych Biblioteki Jagiellońskiej zetknęła się również prof. Ameisenowa z problemami ikonografii astronomicznej, astrologicznej i alchemicznej i tym zagadnieniom poświęciła kilka oddzielnych studiów (poz. 47 oraz 65). Wreszcie przechowane w Collegium Maius — dawnym gmachu Biblioteki Jagiellońskiej — historyczne instrumentarium naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego natchnęło ją do przygotowania monografii słynnego globusu nieba Marcina Bylicy z Olkusza, pojętej jako studium ikonografii astronomicznej (poz. 68 i 70), a z opracowania znajdujących się do dzisiaj w Bibliotece szesnastowiecznych modeli anatomicznych tzw. *écorchés* powstała obszerna praca o anatomicznych studiach artystów od czasów średniowiecza po wiek XIX (poz. 73 i 74).

Zagadnień ikonografii i historii idei dotyczyły także rozpoczęte i planowane prace Zofii Ameisenowej.

CARACTÉRISTIQUE DES OUVRAGES DE SOPHIE AMEISENOWA

RESUMÉ

A l'occasion du 45e anniversaire de l'activité scientifique du professeur Sophie Ameisenowa, chef du Département des Estampes de la Bibliothèque Jagellonne de Cracovie. Mlle Stanisława Korajska a préparé une bibliographie de ses travaux. Le patrimoine scientifique de Mme Sophie Ameisenowa, embrassant de vastes domaines de l'archéologie, de l'histoire de l'art, de la bibliologie, de l'iconographie et de l'histoire des idées religieuses ou philosophiques, ainsi que de l'histoire de la science, dans sa majeure partie reste en rapport étroit avec la Bibliothèque Jagellonne et ses collections.